

ВЕСНИК

ЧАСОПИС ЗА ИСТОРИЈУ, МУЗЕОЛОГИЈУ И УМЕТНОСТ

АВГУСТ 2016 БРОЈ 43

ISSN 0067 - 5660 • UDK 93/94 + 069 + 7

ВЕСНИК

ЧАСОПИС ЗА ИСТОРИЈУ, МУЗЕОЛОГИЈУ И УМЕТНОСТ

БРОЈ 43

ЧАСОПИС ЗА ИСТОРИЈУ, МУЗЕОЛОГИЈУ И УМЕТНОСТ
JOURNAL FOR HISTORY, MUSEOLOGY AND ART

ВОЈНИ МУЗЕЈ БЕОГРАД 2016
MILITARY MUSEUM BELGRADE 2016

Издавач:

Војни музеј
Калемегдан бб, 11000 Београд, Србија
тел. 33-44-408, 33-43-441 Факс 33-44-915
www.muzej.mod.gov.rs
e-mail: vojnimuzej@mod.gov.rs

За издавача:

потпуковник
Драган Нушић

Уредник:

музејски саветник
др *Мирко Пековић*

Суиздавач:

Медија центар „Одбрана“

За суиздавача:

пуковник
Стевица С. Карапанџин

Језички редактор:

Јелица Живановић

Ликовно-технички уредник:

мр *Небојша Кујунџић*

Тираж:

200 примерака

Штампа:

Војна штампарија
Ресавска 40 б, 11000 Београд

Publisher:

Military Museum
Kalemegdan bb, 11000 Belgrade, Serbia
Phone 33-44-408, 33-43-441 Fax 33-44-915
www.muzej.mod.gov.rs
e-mail: vojnimuzej@mod.gov.rs

For Publisher:

Lieutenant-colonel
Dragan Nušić

Editor:

Museum Counsellor
Ph.D *Mirko Peković*

Co-Publisher

Medija centar „Odbrana“

For Co-Publisher:

Colonel
Stevica S. Karapandžin

Proofreading:

Jelica Živanović

Typesetting by:

M. A. Nebojša Kujundžić

Printed in:

200 copies

Printed by:

Military printing-office
Resavska 40 bb, 11000 Belgrade

93/94*067*7

Весник / Војни музеј : часопис за историју, музеологију и уметност ; уредник Мирко Пековић. – 1954, књ. 1 – 1989, бр. 33 ; 2014, бр. 41.-.-Београд (Калемегдан бб) : Војни музеј, 1954 - 1989 ; 2007 - (Београд : Војна штампарија).- 24 cm
Годишње.- Прекид у излажењу од 1990 - 2006. године.
ISCN 0067-5660 = Весник - Војни музеј Београд
COBISS.SR-ID 41168903

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

На корицама:
*Археолошко налазиште Калакача
у току истраживања*

Front cover
The Kalakača locality during excavation

ВЕСНИК

43/2016

Војни музеј

Београд 2016

Уредник

др Мирко Пековић, Војни музеј – Београд

Уређивачки одбор

др Синиша Мишић, Филозофски факултет – Београд,
др Миле Бјелајац, Институт за новију историју Србије – Београд,
др Предраг Драгојевић, Филозофски факултет – Београд,
др Мирослав Вујовић, Филозофски факултет – Београд,
др Драган Булатовић, Филозофски факултет – Београд,
др Радован Радовановић, Криминалистичко-полицијска академија – Београд,
др Младен Вуруна, бригадни генерал, Војна академија – Београд,
Слађан Ристић, пуковник, Министарство одбране – Београд,
др Милан Јовановић, Алфа универзитет – Београд,
дипл. инж. Бранко Богдановић – Београд,
мр Небојша Ђокић, Центар за војно-политичке студије – Београд,
др Андреј Шемјакин, Балканолошки институт РАНУ – Москва,
др Чарлс Х. Каритон – Форт Монро,
др Роберт Елгуд, Британски музеј – Лондон,
др Зоја Бојић, Универзитет Новог јужног Велса – Сиднеј,
др Александар Николов Државни универзитет – Софија,
др Димитрис Вогиацис, Грчки ваздухопловни музеј – Атина

VEŠNIK

43/2016

Military Museum

Belgrade 2016

Editor

Ph.D Mirko Peković, Military Museum – Belgrade

Editorial Board

- Ph.D Siniša Mišić, Faculty of Philosophy – Belgrade,
Ph.D Mile Bjelajac, Institute for recent history of Serbia – Belgrade,
Ph.D Predrag Dragojević, Faculty of Philosophy – Belgrade,
Ph.D Miroslav Vujović, Faculty of Philosophy – Belgrade,
Ph.D Dragan Bulatović, Faculty of Philosophy – Belgrade,
Ph.D Radovan Radovanović, Academy of Criminalistic and Police Studies – Belgrade,
Ph.D Mladen Vuruna, Brigadier, Military Academy – Belgrade,
Slađan Ristić, Colonel, Ministry of defence – Belgrade,
Ph.D Milan Jovanović, Alfa University – Belgrade,
ing. Branko Bogdanović – Belgrade,
M.A. Nebojša Đokić, Center for military-politics Studies – Belgrade,
Ph.D Andrej Šemjakin, Institute for Balkan Studies RASA – Moskva,
Ph.D Čarls H. Kariton – Fort Monro,
Ph.D Robert Elgud, British Museum – London,
Ph.D Zoja Bojić, The University of New South Wales – Sydney,
Ph.D Aleksandar Nikolov, State university – Sofija,
Ph.D Dimitris Vogiatzis, Hellenic Aircraft Museum – Atina

САДРЖАЈ

CONTENTS

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

ESSAYS AND FEATURES

**Мирко Пековић, Милош Јевтић, Милица Христов
/ Mirko Peković, Miloš Jevtić, Milica Hristov**

ПЛИТКО УКОПАНИ ОБЈЕКТИ – КОЛИБЕ СА НАЛАЗИШТА КАЛАКАЧА
У ИСТРАЖИВАЊИМА 2003–2004. ГОДИНЕ

Not deeply dug objects – cabin from the site Kalakača in exploration 2003–2004

9

Мирослав Вујовић, Јасна Вуковић / Miroslav Vujović, Jasna Vuković

ЈЕДНО НЕПОЗНАТО СВЕДОЧАНСТВО ИЗ РАТНЕ 1915. ГОДИНЕ:
ПРВО ИСКОПАВАЊЕ МАНАСТИРА БАЊСКЕ

One unknown wartime document of the year 1915:
the first diggings at the Banjska monastery

39

**Наташа Миладиновић Радмиловић, Ксенија Ђукић, Драгана Вуловић
/ Nataša Miladinović Radmilović, Ksenija Đukić, Dragana Vulović**

ТРАГОВИ НАСИЛНИХ ПОВРЕДА У ПРЕДЕЛУ ГЛАВЕ И ВРАТА НА ПРИМЕРУ
СКЕЛЕТНИХ ОСТАКА ИЗ ИСТОРИЈСКИХ ПЕРИОДА У СРБИЈИ

Traces of violent injuries in the head and neck areas on the examples
of skeletal remains from historic periods in Serbia

53

Бранко Богдановић / Branko Bogdanović

АРТИЉЕРИЈА У ПРВОМ СРПСКОМ УСТАЊКУ

Artillery in the First Serbian Uprising

69

Огњан Петровић / Ognjan Petrović

БАЛОНИ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

Balloons of the Serbian Army

109

Александар Коло / Alexander Kolo

УПОРЕЂЕЊЕ БОРБЕНИХ ВРЕДНОСТИ ЛОВАЧКИХ АВИОНА
ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА (1915–1918)

Comparison of combat abilities of the Great War fighter Aircraft (1915–1918)

145

Предраг Миладиновић / Predrag Miladinović

ВАЗДУХОПЛОВНЕ ОПЕРАЦИЈЕ КРАЉЕВИНЕ СХС
ПРОТИВ МАЂАРСКЕ 1918–1921.

Air Operation of SCS Kingdom against Hungary 1918–1921

185

Горан Гаврић / Goran Gavrić

ФОТОГРАФИЈЕ, СЛИКЕ И ФИЛМОВИ КАО СВЕДОЧАНСТВА
О КУЛТУ ПАЛИХ ВОЈНИКА

201

Photographs, paintings, and films as testimonies of the cult of fallen soldiers

ПРИЛОЗИ

ARTICLES

**Љубомир Стевовић, Видан Богдановић
/ Ljubomir Stevović, Vidan Bogdanović**

ПРВЕ ПОЛУСРПСКЕ МЕДАЉЕ

215

First half-Serbian medals

Љубомир Стевовић, Драган Никић / Ljubomir Stevović, Dragan Nikić

ПУПИНОВА МЕДАЉА САВЕЗА ПРОНАЛАЗАЧА
И АУТОРА ТЕХНИЧКИХ УНАПРЕЂЕЊА СРБИЈЕ

225

Pupin medal for inventors and authors of technical promoters of Republic Serbia

Александар Јоксимовић / Aleksandar Joksimović

ЗАДУЖБИНАРСТВО НИКОЛЕ СПАСИЋА – ЦРКВА СВ. ТРИФУНА
НА ТОПЧИДЕРСКОМ ГРОБЉУ

231

La fondation de Nikola Spasic – eglise de St. Tryphon du cimetiere de Topcider

ПРИКАЗИ ИЗЛОЖБИ

REVIEWS EXHIBITIONS

Наташа Томић / Nataša Tomić

Изложба поводом Дана Војног музеја –
Ратни сликари у Великом рату – скице и цртежи

247

Наташа Томић / Nataša Tomić

Изложба у Војном музеју –
Србија 1915.

251

Љубица Дабић / Ljubica Dabić

Изложба у Војном музеју –
Велики рат очима малог човека

255

Вук Обрадовић / Vuk Obradović

Изложба у Војном музеју –
Српски јунаци и хероји од 1914. до 1999. године

257

Вук Обрадовић / Vuk Obradović

Изложба у Војном музеју –
Повлачење преко Албаније и боравак српске војске на Крфу

261

Публикације Војног музеја / Editions of the Military Museum

263

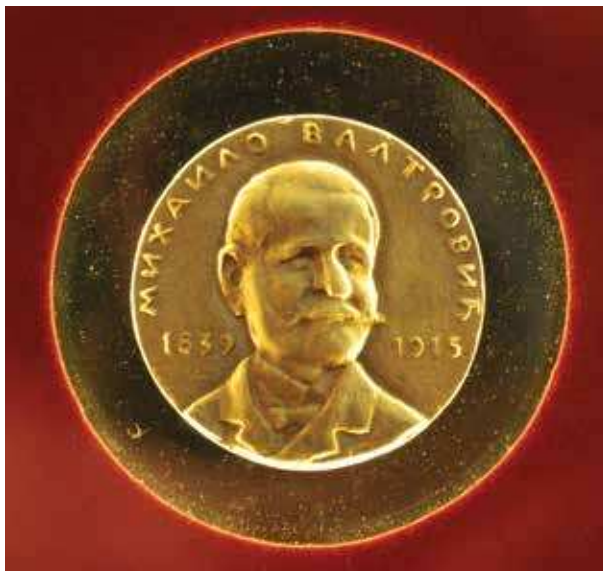
ДОДЕЛА ВАЛТРОВИЋЕВЕ НАГРАДЕ ВОЈНОМ МУЗЕЈУ У БЕОГРАДУ

На свечаној седници Музејског друштва Србије, која је одржана 18. маја 2016. године у Етнографском музеју у Београду, поводом обележавања Међународног дана музеја, уручене су награде „Михаило Валтровић“ за достигнућа у музејској делатности током 2015. године.

Награде појединцу за изузетне резултате у стручном раду који по стручном и научном значају представљају истакнути допринос развоју културе Србије за 2015. годину додељене су три равноправне награде и то:

- мр Предрагу Лажетићу, музејском саветнику, музеј ЈРВ, за монографију „Војни музеј 1874–2014“,
- ауторском тиму – др Мирко Пековић, музејски саветник, Војни музеј, Гордана Буловић, кустос-историчар, из Музеја града Новог Сада и Бранислав Станковић, кустос-историчар, Народног музеја Шабац, за реализацију изложбе „Српски санитет 1914–1918“, и
- коауторима монографије „Обреновићи у музејима и другим збиркама Србије и Европе“ Ани Ботовић и Александру Марушићу, кустосима из Музеја Рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу.

Награде, које се састоје од плакете са ликом Михаила Валтровића (1839–1915), дело академика Николе Коке Јанковића, и повеље о

награди, добитницима је уручио др Драго Његован, музејски саветник, председник Музејског друштва Србије.

У оквиру заједничког пројекта „Немојте нас заборавити“, најуспешнију изложбу за 2015. годину у Србији „Српски санитет 1914–1918“, приредили су Војни музеј, Музеј града Новог Сада и Народни музеј Шабац. Изложба је отворена у Галерији Војног музеја, маја 2015. године, а поводом обележавања стогодишњице Великог рата.

22.03.2016.

Др Драган Булатовић

МИШЉЕЊЕ О ИЗЛОЖБИ *СРПСКИ САНИТЕТ 1914-18.*

Иза наслова који у добром смислу упућује на стандардни музејски изложбени производ, указао се сложен комуникацијски пројекат. Његову композицију нескривено су чинили завидна дисциплинарна студија једног од пратећих, но по очување хуманог материјала, пресудних сегмената деструктивне историје – ратног санитета. Потом, стандардна, шта више узорна музејска презентација трезорских објеката различитих класа и типова. Напокон, све презентовано обједињено, укључујући и дискурс историје ратног санитета, поузданим изложбеним реконструкцијама не само догађаја и процеса на које је наводио врло озбиљан стандард, *правило ратног санитета*, већ и процеса који се, као исходи опште, а темељне кризе, каква је, по први пут била велики рат, настајали као мање предвидиви, а хумано значајнији, каткад до монументалности, белези за сва времена. Управо је ауторски тим овог подухвата учинио делатном идеју обједињене *интерпретације искуства за памћење* у структури пројекта коју на снази држи не само одмерени каузалитет ратног и социјалног, политичког и здравственог, музеолошког и пропагандног дискурса, већ се у градњи основне мисије ове изложбе може утврдити да су сви они били на делу изградње једног опште-хуманог, меморијског белега.

Изведено је то хармоничном структуром у којој се неопходни информацијски корпус смешта у мултимедијалну интерпретацију која се и комуникацијским каналом и циљаном публиком прилагођава зацртаној мисији изложбе. Потом се употреба музејских објеката и музеализованих процеса, сачуваних у документацијским трезорима три музејска фонда, недвосмислено утемељеним реконструкцијама, претвара у сугестиван музеографски дискурс. Напокон, студијски каталог у критичко-историјском и документацијском смислу, чини ово просторно и временско обједињавање музејског памћења професионално одговорном, а културнокомуникацијски хармоничном интерпретацијом.

ЈЕДНО НЕПОЗНАТО СВЕДОЧАНСТВО ИЗ РАТНЕ 1915. ГОДИНЕ: ПРВО ИСКОПАВАЊЕ МАНАСТИРА БАЊСКЕ*

Мирослав Б. Вујовић,
Одељење за археологију, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду
Јасна Б. Вуковић,
Одељење за археологију, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду

Сажетак: У раду се први пут објављује документ из архива Министарства просвете и црквених послова из августа 1915. године, у којем се налази предмет о аматерским ископавањима у Манастиру Бањској током којих је нађен и златни прстен приписан краљици Теодори. Овај документ је значајан утолико пре што је писан руком једног од директних учесника ових „откопавања”, и то непосредно по њиховом завршетку, што га чини знатно поузданијим од до сада углавном цитираног извештаја насталог осам година касније и из друге руке. Други, такође интересантан део овог предмета, представља стручно мишљење Милоја М. Васића о неопходности санкционисања и сузбијања нестручног истраживања „старина”, али и категоричном одбијању предлога налазача да се прстен из Бањске поклони престолонаследнику Александру Карађорђевићу.

Кључне речи: Манастир Бањска, златни прстен, краљица Теодора, Милоје М. Васић, Први светски рат.

ONE UNKNOWN WARTIME DOCUMENT OF THE YEAR 1915: THE FIRST DIGGINGS AT THE BANJSKA MONASTERY*

Miroslav B. Vujović,
Department of Archaeology, Faculty of Philosophy,
Belgrade
Jasna B. Vuković,
Department of Archaeology, Faculty of Philosophy,
Belgrade

Abstract: A document related to the amateur excavations in the medieval monastery of Banjska during 1915, found in the Archives of the Ministry of Education and Religious Affairs is published in this paper for the first time. During these diggings a golden ring, later attributed to Queen Teodora was found. This document is of great importance, since it was written by one of the participants in the excavations, immediately after their completion. This makes it more reliable than the other, indirect report, usually cited in the literature, written eight years later. Equally significant part of this case is expert opinion of Miloje M. Vasić, where he expressed the need for sanctioning improper excavations, and categorically refused finder's proposal that the ring should be given to the Crown Prince Aleksandar Karađorđević.

Key words: Monastery of Banjska, golden ring, Queen Teodora, Miloje M. Vasić, The first World War.

Изворни научни рад Мирослав Вујовић,
 Јасна Вуковић
 Филозофски факултет,
 Београд

Original article Miroslav Vujović,
 Jasna Vuković,
 Faculty of Philosophy,
 Belgrade

УДК: 902.2:726.71(497.11)“1915”(093.2)

UDC: 902.2:726.71(497.11)“1915”(093.2)

Примљено: Чика Љубина 18–20
27. марта 2016. 11000 Београд
године

Received: Čika Ljubina 18–20
March 27, 2016 11000 Belgrade

Прихваћено: mvujovic@f.bg.ac.rs
11. априла 2016. jvukovic@f.bg.ac.rs
године

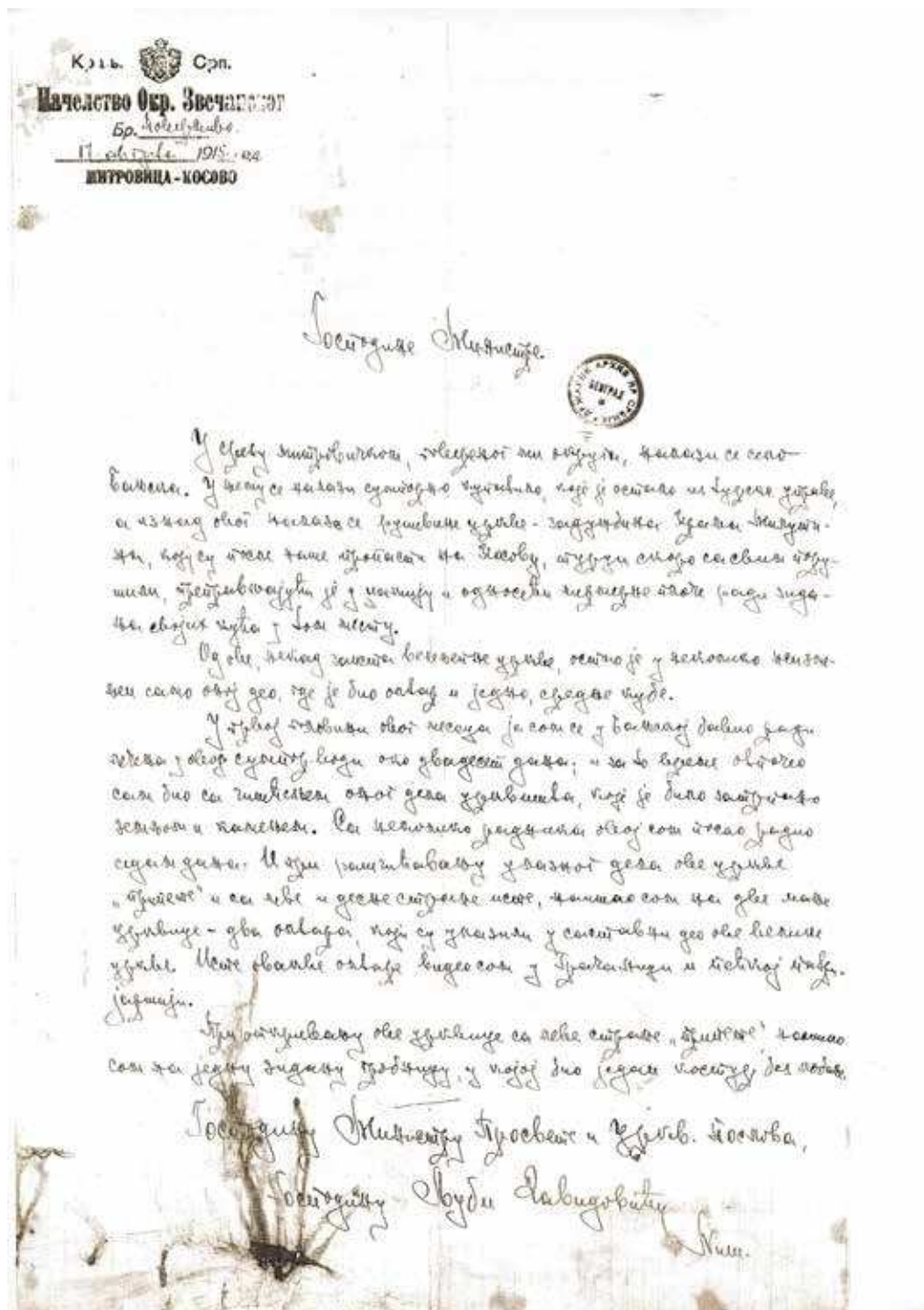
Accepted: mvujovic@f.bg.ac.rs
April 11, 2016 jvukovic@f.bg.ac.rs

* Овај чланак је резултат рада на пројектима 177012 и 177007 које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

* This article results from the projects No. 17707 and 177012 funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

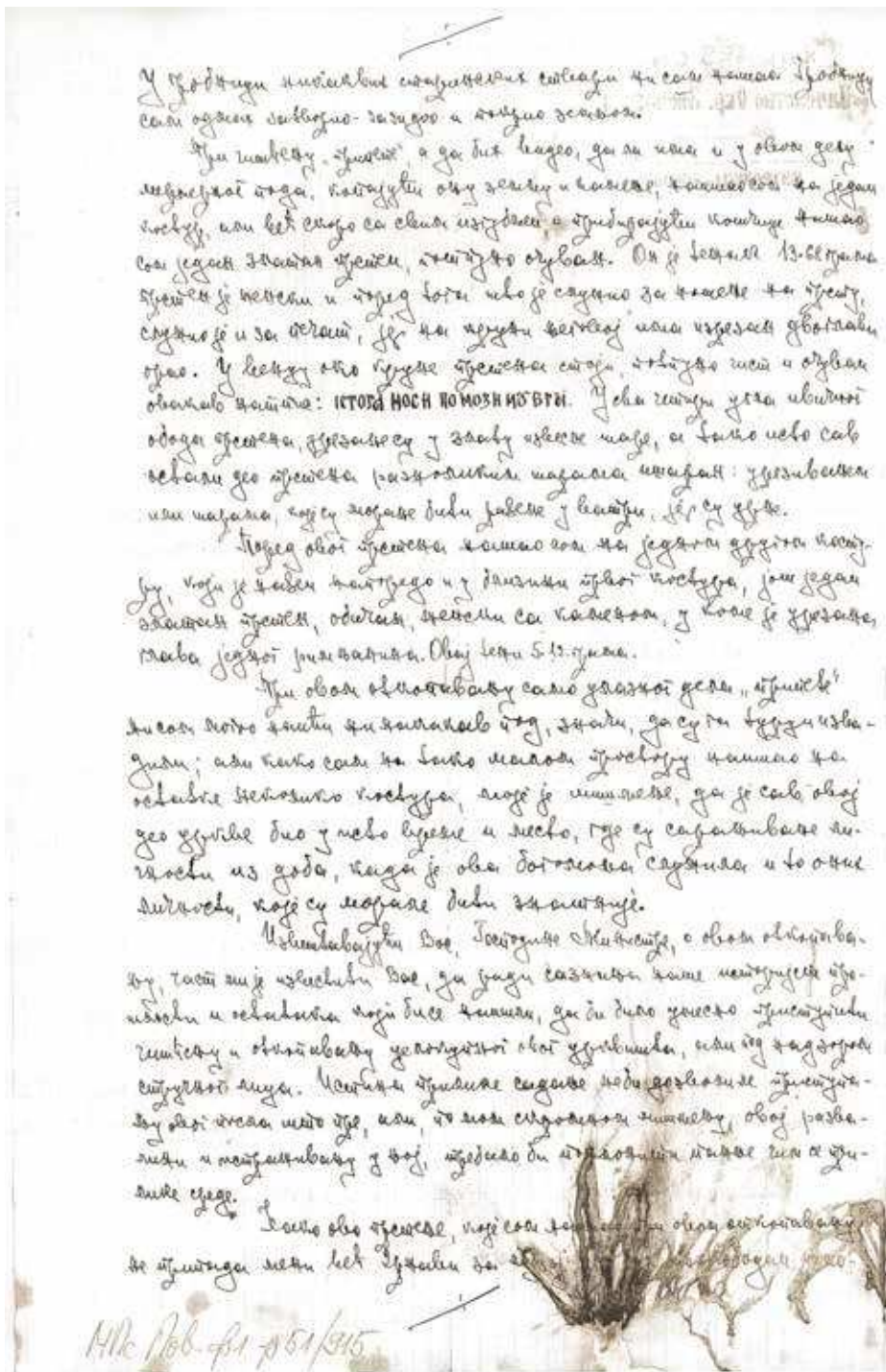
У архивској грађи српског Министарства просвете и црквених послова за 1915. годину налазе се разноврсна документа која осликавају редовне послове овог ресора у нимало редовним и тешкоћама бременитим данима Пр-

вог светског рата, односно, десетомесечног за- тишја које је претходило коначном војном слому и окупацији Србије. Преко надлежног министра Љубомира М. Давидовића стизали су у архиву уобичајени и најразличитији захтеви, решења и дописи у којима се пријављују и кажњавају пре-

Сл. 1. Прва страна дописа Ђ. Матића о ископавањима у Бањској 1915. године (АС МПС1915, п 1/51.)

Fig. 1. The first page of the Đ. Matic's report on diggings in Banjska 1915

Сл. 2. Друга страна дописа Ђ. Матића о ископавањима у Бањској 1915. године

Fig. 2. The second page of the Đ. Matic's report on diggings in Banjska 1915

кршаји, траже премештаји чиновника и повишице плата, ослобађање од војне службе или пак ангажовање ученог кадра при војној администрацији, а посебно су честе и молбе за продужетак школовања или „благоејанија“ за учени-

ке и студенте.¹ Сва ова документација сведочи о времену када су многи музеји, библиотеке и позоришта уништавани и расељавани, а школе и гимназије претваране у касарне, складишта или

¹ АС МПС1915, пов 1/51.

Сл. 5. Милоје М. Васић

Fig. 5. Miloje M. Vasić

болнице за рањене и оболеле од тифуса и других заразних болести. У архиви Министарства налазе се и вредни документи од изузетног значаја за историју наших музејских установа, али и развој археологије и службе заштите у Србији.² Такав пример представља и предмет у вези са дописом Ђорђа Матића, начелника Звечанског округа о аматерском ископавању Цркве Св. Стефана у Манастиру Бањској на Косову током августа 1915. године. Заведен са назнаком „поверљиво“, он се састоји од једног „табака“ са руком исписаним дописом Ђоке (Ђорђа?) Матића (сл. 1–4), потом кратког прослеђења надлежног Министарства и стручног мишљења које даје Милоје М. Васић (сл. 5), тадашњи чувар Народног музеја. Препис овог документа је следећи:

страна 1 (сл. 1)

печат:

Краљ. (грб) Срп.

Начелство Окр. Звечанског

Бр. поверљиво

17. августа 1915. год.

² Вујовић и Вуковић, у штампи

МИТРОВИЦА - КОСОВО

Господине Министре

У срезу митровачком, повереног ми округа, налази се село Бањска. У њему се налази сумпорно купатило, које је остало из турске управе а изнад овог налазе се рушевине цркве – задужбине краља Милутина, коју су после наше пропасти на Косову турци скоро сасвим порушили, преправљајући је у џамију и односећи мермерне плоче ради зидања својих кућа у том месту.

Од ове, некад заиста велелепне цркве остао је у неколико неизмењен само онај део, где је био олтар и једно средње кубе.

У првој половини овог месеца ја сам се у Бањској бавио ради лечења у овој сумпорној води око двадесет дана; и за то време отпочео сам са чишћењем оног дела црквишта, које је било затрпано земљом и камењем. Са неколико радника овај сам посао радио седам дана. И при рашчишћавању улазног дела ове цркве „припете“ и са леве и са десне стране исте, нашао сам на две мање црквице – два олтара, који су улазили у саставни део ове велике цркве. Исте овакве олтаре видео сам у Грачаници и пећкој патријаршији.

При откривању ове црквице са леве стране „припете“ наишао сам на једну зидану гробницу, у којој (је) био један костур, без лобање.

Господину Министру Просвете

и Цркв. послова

Господину Љуби Давидовићу

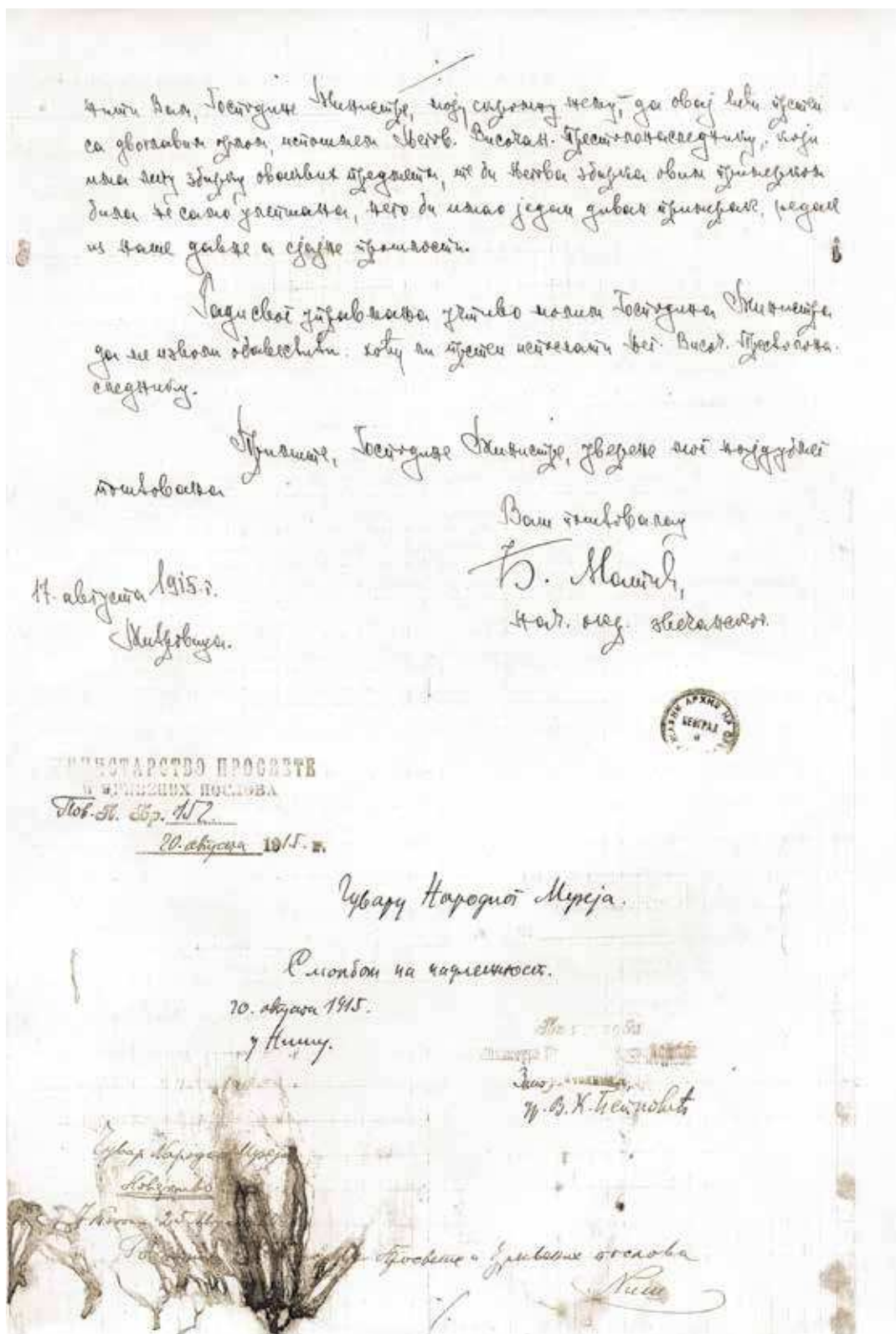
Ниш

страна 2 (сл. 2)

У гробници никаквих старинских ствари нисам нашао. Гробницу сам одмах затворио – зазидао и покрио земљом.

При чишћењу „припете“, а да бих видео, да ли има и у овом делу мермерног пода, копајући ону земљу и камење, наишао сам на један костур, али већ скоро са свим изгубљен, а прибирајући кошчице нашао сам један златан прстен, потпуно очуван. Он је тежак 13.58 грама прстен је женски и поред тога што је служио за ношење на прсту, служио је и за печат јер на круни његовој има изрезан двоглави орао. У венцу око круне прстена стоји, потпуно чист и очуван овакав натпис: КТО ГА НОСИ ПОМОЗИ МУ БОГ. У сва четири угла ивичног обода прстена, урезане су у злату извесне шаре, а тако исто сав остали део прстена разноликом шарама, које су морале бити рађене у ватри, јер су црне.

Поред овог прстена нашао сам на једном другом костуру, који је нађен наредо и у близини првог костура, још један златан прстен, обичан женски са каменом у коме је урезана глава једног римљанина. Овај тежи 5.12 грама.

Сл. 3. Трећа страна дописа Ђ. Матића о ископавањима у Бањској 1915. године

Fig. 3. The third page of the Đ. Matic's report on diggings in Banjska 1915

При овом откопавању само улазног дела „припете“ нисам могао наићи нинакавак под, значи, да су га турци извадили; али како сам на тако малом простору наишао на остатке неколико костура, моје је мишљење, да је сав овај део цркве био у исто време и место где су сахрањиване личности из доба, када је ова богомоља служила и то оних личности, које су морале бити знатније.

Извештавајући Вас, Господине Министре, о овом откопавању, част ми је извести Вас, да ради сазнања наше историјске прошлости и остатака који би се нашли, да би било умесно приступити чишћењу и откопавању целокупног овог црквишта, али под надзором стручног лица. Истина прилике садашње не би дозволиле приступању овог посла што пре, али, по мом скромном мишљењу, овој развалини и истраживању у њој, требало би поклонити пажње чим се прилике среде.

Како ово прстење, које сам нашао при овом откопавању не припада мени већ Држави за чувњу, ја бих био слободан изло

страна 3 (сл. 3)

жити Вам, Господине Министре, моју скромну жељу, да овај већи прстен са двоглавим орлом, пошаљем Његов. Височан. Престолонаследнику, који има лепу збирку оваквих предмета, те би његова збирка овим примерком била не само улепшана, него би имао један диван примерак, редак из наше дивне и сјајне прошлости.

Ради свог управљања учтиво молим Господина Министра да ме изволи обавестити: хоћу ли прстен испослати Његов. Височ. Престолонаследнику.

Примите, Господине Министре, уверење мог најдубљег поштовања.

17. августа 1915. г. Ваш поштовалац
Митровица Ђ. Матић
нач. окр. звечанског

У наставку ове преписке налазимо да је овај извештај Ђ. Матића, такође као поверљив, у надлежном Министарству заведен 20. августа 1915. године са назнаком „пов. П. Бр. 152“, и истог дана прослеђен чувару Народног музеја са краткомознаком:

С молбом на надлежност
20. августа 1915.

У Нишу
печат: По наредби Министра
Просвете и Црквених послова
Заст.
др. В. К. Петковић

На овај допис наставља се одговор Милоја Васића (види даље).

Први извештај

Из дописа окружног начелника Ђоке (Ђорђа) Матића следи да он лично, као део своје бањске разбриге, предузима „откопавања“ Цркве Св. Стефана у Манастиру Бањској у првој половини августа 1915, а закључно са 17. августом када је писмо послато министру просвете и црквених послова. Ти радови, свакако подстакнути народним причама о скривеном благу Немањића³, уз помоћ неколико надничара трајали су седам дана, а били су усмерени на део „припете“, односно црквене припрате и простор бочних капела који је био „под земљом и каменом“. Матићев опис, између осталог, упућује на смер и ток истраживања која су, по свој прилици, најпре кренула од западног улаза у припрату, да би затим

Сл. 6. „Теодорин прстен“, Бањска (Народни музеј у Београду)

Fig. 6. „Teodora Ring“, Banjska (National Museum in Belgrade)

обухватила и бочне капеле. Коначно, прекопан је и сам простор припрате, када су откривени и гробови у којима су засебно нађени „Теодорин прстен“ (сл. 6) и прстен са уметнутом античком гемом.⁴ Док су мотиви за предузимање овог „откопавања“ углавном јасни (потрага за благом, материјаним или националним?), о мотивима

³ Поповић 1923, 215.

⁴ Радојковић 1969, 171, сл. 34; *Idem* 1977, 92, 173, сл. 102.; Милошевић 1999, 78-80, кат. 77. У складу са убеђењем да су заједно нађени у гробу краљице Теодоре у Бањској, у литератури се оба ова прстена повремено називају Теодориним. Види: Ђоровић–Љубинковић 1975, сл. 7, 28. У овом раду, међутим, под термином „Теодорин прстен“ подразумеваћемо само златни прстен са натписом и урезаном представом двоглавог орла, који се данас чува у Народног музеју у Београду (инв. 342).

за *post festum* извештавање министра о томе, као и о предлогу да се златни прстен с двоглавим орлом поклони престолонаследнику можемо само да нагађамо. Свакако, министарство на чијем је челу био Љубомир М. Давидовић било је надлежно за питања црквених споменика и културно-историјског блага, али је необично да се по завршеним нестручним ископавањима износи потреба за што хитнијим истраживањем Бањске под надзором стручног лица. Да ли се овде ради само о ревности окружног начелника и жељи да се додвори и да ли је заиста сам спровео ова истраживања као што у допису наводи?

Други извештај

Досадашња сазнања о овом нестручном ископавању Манастира Бањске 1915. године заснивала су се углавном на забелешкама другог очевица – Милутина Поповића, шефа Месне контроле из Скопља, који је такође био непосредни учесник тог догађаја. Осам година касније, 1923. године, његово сведочење сачувано у писаној форми, објављено је у часопису *Јужна Србија*, у чланку „Једно ископавање у Манастиру Бањској 1915. г.“, који је потписао Војин Х. П.⁵ О ископавањима Поповић каже:⁶

Откопано је неколико гробова у средини (припрате) али сем испретураних костију и по неко парче иструлеле црне свиле, ништа друго није нађено. Кад се ископавањем дошло до десног зида припрате, наишли смо на једну гробницу од истесаног једноставног камена пешчара. Поклопац над гробницом био је тако велики и тежак да се није могао никако с места макнути. услед тога били смо принуђени да разбијемо гробницу с доње стране. Били смо јако узбуђени и узнемирени кад се показа отвор. Рачунали смо као у воску да ћемо ту наћи многе драгоцености, а оно какво изненађење! – пред свима нама се указа један цео целцат костур без лобање, али место ње стајао је један отесан камен у облику цигле. Док смо се ми полако повраћали од изненађења, костура је исто тако постепено нестајало, тако да после десетак минута од њега више није било ни трага, сем једног танког слоја пухаља.

⁵ Пуно име аутора је Војин Х. Поповић (у даљем тексту Поповић 1923). Према његовом наводу, он у раду користи „забелешке“ Милутина Поповића које је добио од уредника (Милан Чемерићић и Глиша Елезовић) часописа *Јужна Србија* (Поповић 1923, 214).

⁶ Ради објективности и бољег увида у различито тумачен и често слободно интерпретиран део рада Војина Х. Поповића, који се непосредно односи на поменуте забелешке о ископавањима у Бањској 1915. године, овај текст преносимо у пуном обиму.

Нада да се што нађе била је већ сломљена. Решавали смо се да напустимо даље откопавање. Један од раденика који је видео наше колебање, рече

– Да још копамо два дана, и то под леву страну, па ако се ништа не нађе, ја не тражим надницу.

Ова нам се простодушност допаде и сутра дан опет настависмо са откопавањем.

Још тога јутра наиђосмо на повеће циглене плоче, испод којих нам се указа костур измешан земљом. Брижљиво одвојисмо кост по кост, а земљу трошисмо у најситнију парчад. Наједампут онај исти радник који нам је јуче предложио даље копање, подиже се и пружи г. Ђоки један предмет.

– Ово је неки прстен, рече.

Госп. Ђока дохвати предмет. То беше прстен. Мала коска са прста беше у њему и доста се чврсто држаше услед набијене земље. Ђока извуче прстен и очисти од земље: показав се велики масиван прстен од злата, сав гравирани са уздигнутом круном. Озго беше изрезан двоглави бели орао а наоколо око круне исписане речи: Кто га носи помози му Бог. По прстену закључисмо да је ту био сахрањен неко од наших старих владалаца, зато брижљиво покуписмо кости. Али какво изненађење кад по карлици познадосмо да је то била жена.

Тога дана копано је још мало даље и нађемо још један прстен, само што је ово био мали женски прстен са утиснутим каменом у коме је била урезана гема.

Кости међу којима је нађен први прстен, очистимо од земље и метнемо у једно џакче од платна. За овим позовемо свештеника, одржимо помен, прелијемо кости вином и сахранимо у самој цркви, с леве стране у близини олтара.

Први прстен узео је г. Церовић и предао његовом Величанству, тада престолонаследнику, краљу Александру. Овај прстен и дан дањи носи Његово Величанство, како сам сазнао о сатном ланцу... Други прстен задржао је г. Ђока за себе.⁷

Из наведеног се може закључити да је, осим Ђ. Матића и М. Поповића, ископавању присуствовао и извесни господин Церовић, а могуће је да су ископавања у Бањској привукла пажњу и других.⁸ Занимљиво је, међутим, да се у допису

⁷ Поповић 1923, 217.

⁸ А. Дероко касније преноси да је сазнао од мештана Бањске како је са Ђ. Матићем и М. Поповићем био и сеоски учитељ: Дероко 1931, 109. Да ли је г. Церовић, о чијем идентитету не знамо ништа, заправо учитељ из Бањске, неизвесно је или чак мало вероватно. Ово тим пре што је, према забелешкама М. Поповића, г. Церовић био тај који је требало да „Теодорин прстен“ уручи престолонаследнику Александру Крађорђевићу.

Ђ. Матића, писаном 1915. године, дакле непосредно по открићу, нико од наведених учесника или сведока не помиње, као што и идеју о поклањању прстена тадашњем престолонаследнику он приказује искључиво као своју.

Запажа се да се редослед догађаја које преноси М. Поповић углавном поклапа са током ископавања у допису Ђ. Матића. Међутим, први помиње да је најпре откопано неколико гробова у средишњем делу припрате, без налаза, а затим да су радови настављени ка десном зиду припрате, где је откривена гробница од *истесаног једноставног камена пешчара* са масивним поклопцем, у којој је нађен скелет без лобање. Када су сутрадан настављена ископавања⁹, откривен је гроб покривен „цигленим плочама” са скелетом у земљи, на коме је нађен златни прстен с двоглавим орлом. На основу изгледа карлице, сведочи Поповић, налазачи су „утврдили” да се ради о скелету жене. У току истог дана, али касније и „још мало даље” нађен је прстен с античком гемом, али без јасног навода о томе да ли се налазио у другом гробу.

Како настаје забуна?

Рад В. Х. Поповића из 1923. године, комбинован с непоузданим сећањима локалног становништва, низ различитих аутора касније тумачи с неочекиваном и селективном произвољ-

ношћу, што ће имати пресудан утицај у уобичавању и надограђивању приче о открићу гроба и прстен(ов)а краљице Теодоре.

Пажљивијим читањем Поповићевог рада види се да су већ 1915. налазачи најпре претпоставили да је *велики масиван прстен од злата* са урезаним орлом и натписом мушки прстен, а да је, сходно томе, у гробу морао бити *сахрањен неко од наших старих владалаца*, односно особа мушког пола, али да су на сопствено изненађење „установили” да се ради о жени. Ова полна идентификација скелета уз који је нађен „Теодорин прстен”, заснована на крајње произвољном мишљењу неког од присутних налазача – очевидаца: окружног начелника, шефа Месне контроле из Скопља, сеоског учитеља, извесног г. Церовића или можда радника надничара, одржала се безмало седамдесет година, када је коначно доведена у питање.¹⁰ Први је, међутим, налаз златног прстена са гробом краљице Теодоре повезао управо В. Х. Поповић речима: *Откопани гроб са остацима женског костура где су нађена и оба прстена, вероватно је гроб матере Душанове Теодоре.*¹¹ Ова претпоставка касније ће добити снагу чињенице. Његов додатни обол укупној забуни је, међутим, податак да су у гробу *са остацима женског костура* нађена **два прстена** („Теодорин прстен” и прстен са античком гемом). Ово је, иако у супротности

⁹ Милутин Поповић не прецизира где су тачно наставили да копају наредног дана. Ако је уопште и прихваћен предлог једног од радника да то треба учинити *под леву страну*, то би лако могао бити простор припрате, као што сведочи и Ђ. Матић.

¹⁰ Поповић 1992, 99; Ово је 2003. године потврдила и антрополошка експертиза којом је утврђено да скелетни остаци секундарно сахрањени у олтару Цркве Св. Стефана припадају старијем мушкарцу грацилне конституције, Викић 2010, 102.

¹¹ Поповић 1923, 217.

Сл.7. Изглед Цркве Св. Стефана у Манастиру Бањској пре рестаурације (према: Дероко 1931).

Fig. 7. The church of Sv. Stefan in Banjska monastery before restoration (by: Deroko 1931).

Сл. 8. Изглед Цркве Св. Стефана у Манастиру Бањској пре рестаурације (према: Васић 1928)

Fig. 8. The church Sv. Stefan in Banjska monastery before restoration (according to. Vasic 1928)

са забелешкама очевица које публикује у истом раду, допринело каснијем формирању описа Теодориног гроба и налаза откривених у њему.

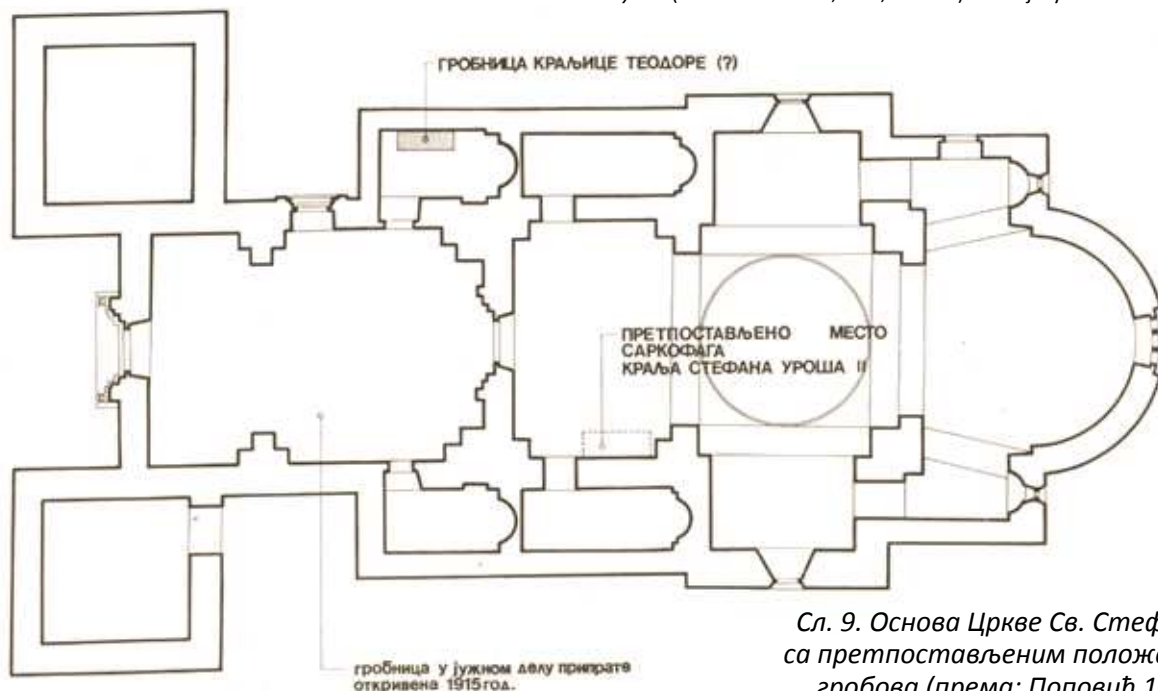
Манастир Бањску следећи је проучавао Милоје М. Васић. У књизи *Жича и Лазарица* из 1928.¹² детаљно анализира архитектуру ове Милутинове задужбине, али ни једном речју не помиње ни Теодорин гроб, ни откривени накит, који му је извесно био познат, што знамо из предмета о ископавању 1915. из архиве Министарства просвете.

Како је време одмицало, интересовање за Бањску је све више расло, посебно међу најеминентнијим стручњацима и зачетницима службе заштите културно-историјских споменика у Србији. У истом броју *Старинара* из 1931. о Бањској су писали Ђ. Бошковић и А. Дероко.¹³ У својим извештајима с путовања Ђ. Бошковић разматра архитектонске остатке Бањске и при описима простора где се некада налазио дозидан минарет каже: *У северном простору откопан је 1914 год. (sic!) гроб краљице Теодоре. Ови бочни простори били су вероватно намењени гробницама Милутинове породице.*¹⁴

¹² Васић 1928.

¹³ Бошковић 1931; Дероко 1931.

¹⁴ У напомени која прати навод открића Теодориног гроба Бошковић каже и следеће: *Тада је откривен и под од мермерних плоча, који су, према причању сељака Аустријанци за време рата употребили за туцаник, за набијање оближњег пута* (Бошковић 1931, 170, нап. 1). Ово је у сагласности са

Сл. 9. Основа Цркве Св. Стефана са претпостављеним положајем гробова (према: Поповић 1992)

Fig. 9. Banjska – the plan of the Sv. Stefan church with the assumed position of the graves (by: Popović 1992)

А. Дероко преноси да су 1915. археолози-аматери тражећи ваљда „Бањско злато“ отворили гроб краљице Теодоре, жене Дечанскове а матере Душанове, и да су нашли потпуно очуван спољњи облик тела у покрову. При удару свежега ваздуха паучинаста форма је нестала у прах и остала су свега два прстена, од којих се један са двоглавим орлом и натписом...¹⁵.

Као што је већ раније приметила и Д. Поповић,¹⁶ тако је, сажимањем прича насталих међу мештанима Бањске о два различита гроба (у припрати и северној капели), као и произвољног тумачења извештаја налазача, настало уверење да су два прстена откривена у једном гробу, и то у оном који несумњиво припада краљици Теодори. У жељи да усклади сећања Милутина Поповића о ископавањима 1915. са резултатима ревизионих истраживања у Бањској 1960. године, она је покушала да понуди „приближну и веома хипотетичку слику“ сахрана у Цркви Светог Стефана.¹⁷ Из предложене реконструкције (сл. 9) проистиче најпре да гробови у средишњем делу припрате без посебних зиданих конструкција припадају секундарним сахранама, могуће укопаним у време када је црква напуштена. Затим, помиње гробницу **уз јужни зид припрате** за коју каже да се не може утврдити да ли се налазила источно или западно од пиластра. Обележавајући и приближно место ове гробнице у основи припрате цркве, она претпоставља да је највероватније била унапред припремљена, озидана плочама од пешчара и затворена масивним поклопцем.¹⁸ Штавише, Д. Поповић преноси опис остатака покојника у овој гробници и њиховог нестанка пред запрепашћеним копачима.¹⁹ Положај и конструкцију ове гробнице она по свој прилици реконструира не на основу постојећих материјалних остатака и техничке документације, већ по сећањима налазача. Заиста, М. Поповић управо такву гробницу лоцира уз **десни зид припрате**, што би се, уколи-

забелешкама М. Поповића који такође наводи да је у време аустријске окупације нестало сав мермерни патос цркве, али и вратнице од дебелих храстових дасака окованих гвозденим кованим плочама са капија манастирског бедема (Поповић 1923, 215). Занимљиво је, међутим, да у свом допису из августа 1915. начелник Ђ. Матић показује посебно интересовање за откривање каменог пода у цркви. Овде стоји да су Турци Цркву Св. Стефана у Манастиру Бањској скоро сасвим порушили, преправљајући је у џамију и односећи мермерне плоче ради зидања својих кућа у том месту. Нешто касније, када говори о открићу гроба са златним прстеном, он каже: *При чишћењу „припрате“, а да бих видео, да ли има и у овом делу мермерног пода...*, закључујући потом: *при овом откопавању само улазног дела „припрате“ нисам могао наићи нинакакав под, значи, да су га турци извадили.*

¹⁵ Дероко 1931, 109.

¹⁶ Поповић 1992, 99.

¹⁷ *Ibid.*, 98.

¹⁸ Поповић 1992, 96, сл. 32.

¹⁹ *Ibid.*, 98–99, нап. 32.

ко се посматра од запада (улаз у припрату) према истоку, поклапало с јужним зидом припрате. Као изузетно значајан налаз Д. Поповић даље с правом истиче гроб пронађен у северној капели, али, наглашавајући да подаци налазача из 1915. нису довољно јасни, покушава да их допуни резултатима поменутог ревизионског ископавања, када је истражена гробна конструкција у северозападном углу северне капеле. Описујући гробницу која је том приликом детаљно снимљена,²⁰ и сама комбинује затечено стање са забелешкама М. Поповића. Тако, у ствари, она у гробницу из северне капеле смешта налаз скелета уз који је нађен „Теодорин прстен“, усвајајући притом и мишљење да су у истом гробу заправо нађена оба прстена.²¹ Истина, Д. Поповић доводи у питање идентификацију ове сахране с гробом краљице Теодоре, као што и за златни прстен сматра да би како по изгледу, тако и димензијама, пре могао да припада мушкој особи „о чијем се идентитету за сада не може изнети ни хипотеза“.²²

Чини се да извештај Ђ. Матића из 1915. пружа могућност за другачије тумачење. Ако упоредимо два описа налазача о налазу гробнице, очигледно је да се и један и други **не односе** на дан касније откривени гроб у припрати у којем је нађен „Теодорин прстен“, већ на исту каменом плочама озидану гробницу у северној капели у којој се као заједнички именитељ јавља скелет без лобање и без икаквих прилога. То што ову гробницу Ђ. Матић смешта с леве стране припрате, а други (М. Поповић) уз њен десни зид, може да се објасни не открићем две засебне гробнице, већ различитим перспективама два описа – једне која гледа са истока (М. Поповић), а друге са запада (Ђ. Матић). Иако не споримо да је у Милутиновој цркви свакако могло бити и других гробница,²³ из наведених описа следи да копачи-аматери нису регистровали никакву гробницу уз јужни зид припрате, већ само ону у северној капели. Такође, Матићев извештај јасно сведочи о томе да су оба прстена пронађена у припрати, и то у два различита гроба.

Милоје Васић и прстење из Бањске: старине су државна својина

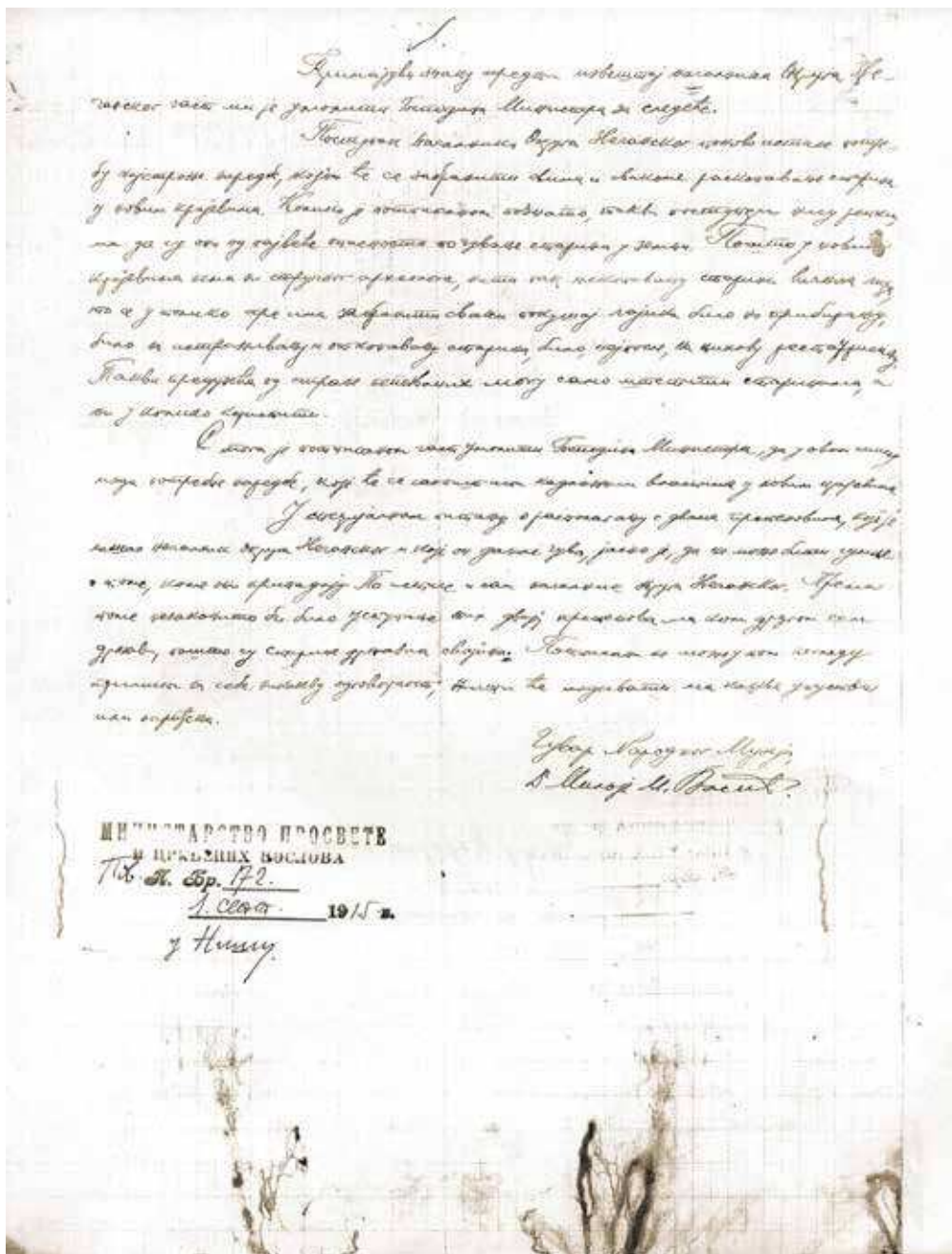
У наставку предмета, поводом дописа Ђорђа Матића Министарству просвете и црквених посло-

²⁰ Ревизионим ископавањима у Бањској спроведеним 1960. били су, осим простора уз северни и јужни зид са спољашње стране заједно са кулама, обухваћене и бочне капеле (Поповић 1992, 98, сл. 34, нап. 29).

²¹ Поповић 1992, 99.; У оптицају ће се такође наћи и прича да је гроб ноћу опљачкао непознати лопов: Милошевић 1990, 8.

²² *Ibid.*

²³ Бошковић 1938, 228.

Сл. 4. Четврта страна дописа Ђ. Матића о ископавањима у Бањској 1915. године

Fig. 4. The fourth page of the Đ. Matic's report on diggings in Banjska 1915

ва, стоји и одговор Милоја М. Васића. Препис текста који следи на странама 3 и 4 је следећи:

страна 3 (наставка)

Чувар Народног Музеја

Поверљиво

У Тополи 25 Аугуста 1915.

Господину Министру Просвете и црквених послова

Ниш

страна 4 (сл. 4)

Примајући знању предњи извештај начелника Округа Звечанског част ми је умолити Господина Министра за следеће.

Поступак начелника Округа Звечанског поново истиче потребу најстроже наредбе којом ће се забранити свима и свакоме раскопавање старина у новим крајевима. Колико је потписаном познато, такви поступци нису ретки ма да су

они од највеће опасности по чување старина у земљи. Пошто у новим крајевима нема ни стручног археолога, нити пак ископавању старина вичних лица то се у толико пре има забранити сваки покушај лајка било на прибирању, било на истраживању и откопавању старина, било, најпосле, на њихову рестаурацију. Таква предузећа од стране непозваних могу само штетити старинама, а ни у колико користити.

С тога је потписаном част умолити Господина Министра, да у овом смислу изда потребне наредбе, које ће се саопштити надлежним властима у новим крајевима.

У специјалном питању о располагању с двома прстеновима, које је нашао начелник округа Звечанског и које он данас чува, јасно је, да не може бити сумње о томе, коме они припадају. То истиче и сам начелник округа Звечанског. Према томе **незаконито би било уступање тих двају прстенова ком другом сем држави, пошто су старине државна својина**²⁴. Потписани не може у том погледу примити на себе никакву одговорност, нити ће издавати ма каква упутства или наређења.

Чувар Народног Музеја
Др Милоје М. Васић

(Печат)
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА
Пов. П. Бр. 172
1. септ. 1915. г.
у Нишу.

Из одговора Милоја М. Васића види се забринутост због учесталих појава нестручних и нелегалних ископавања у „новим крајевима“, односно областима ослобођеним од Турака након завршетка балканских ратова и њиховог припајања Србији, због чега он и захтева да се предузму неопходне и хитне законске мере како би се ово зауставило. Такав категоричан захтев у потпуности је у складу са положајем чувара Народног музеја на којем се Васић у том тренутку налазио. Оно што следи у последњем пасусу његовог дописа осликава шире и неке црте његовог специфичног и бритког карактера који, често и на сопствену штету, није уступао пред ауторитетима било какве врсте. Недвосмислено износећи у септембру ратне 1915. мишљење да је предложено уступање златног прстена из Бањске престолонаследнику Александру Карађорђевићу незаконито, Милоје Васић је свакако могао да стекне непријатеље на високим положајима. Да ли се у вези са овим налази позив министра просвете упућен 13. септембра 1915.

²⁴ Болд Вујовић и Вуковић.

ађутанту краља Петра I у Тополу²⁵, као и касније наредбе министра војног, да се Васићу, тада на војној дужности у Тополи, омогући да хитно дође у Ниш, засад остаје нејасно.²⁶ Његово мишљење о незаконитости уступања прстена као државног власништва којем је место у музеју, а не у приватним рукама, у том тренутку није уважено, свакако и због драматичних догађаја који ће уследити. Само неколико недеља по открићу прстенова долази до непријатељске офанзиве и судбоносног повлачења српске војске и цивила (међу којима је и Милоје М. Васић) преко Албаније²⁷, па је разумљиво да је питање налаза из Бањске морало остати у другом плану. Стицајем околности „Теодорин прстен“ је ипак доспео у Народног музеј, али тек једанаест година касније.²⁸ Због чега Милоје Васић не помиње скуповци наикт и гробове из Бањске у својој књизи о средњовековној архитектури у Србији тешко можемо да докучимо. Да ли је разлог томе његово неслагање с предложеним тумачењем ових налаза или нешто друго, није нам познато.

Закључак

Подаци који се налазе у извештају Ђ. Матића су изузетно значајни, најпре стога што представљају, како је већ истакнуто, део свакако субјективног, али непосредног сведочења о једном догађају, али и званични документ у чију се аутентичност не може сумњати. Штавише, поређењем с подацима из забележака М. Поповића, извесне недоумице које су довеле до погрешне интерпретације налаза из Бањске могу се разјаснити. Упркос различитој перспективи очевидаца, оба њихова извештаја су усаглашена када је реч о следу догађаја и слажу се у погледу открића гробнице са каменом конструкцијом у северној капели приправе која је приписана краљици Теодори. Оба очевица такође потврђују да „Теодорин прстен“ није пронађен у тој гробници, већ у гробу откопаном у припрати, где је у непосредној близини и врло могуће у засебном гробу, откривен и други прстен са уметнутом гемом.

Други, подједнако значајан део овог досад непознатог документа из архиве Министарства просвете, јесте мишљење Милоја М. Васића и принципијелни став о незаконитости отуђивања археолошких налаза у којем можемо, посебно данас, наћи узор и добар пример непоколебљивости и високе професионалне етике.

²⁵ Писмо Министра просвете ађутанту Њ. К. В., пуковнику Кнежевићу од 13. септембра 1915. године (АСМПС1915. 3/53).

²⁶ Вујовић и Вуковић, у припреми.

²⁷ Вујовић и Вуковић, у штампи.

²⁸ Марјановић Вујовић 1983, 131.

БИБЛИОГРАФИЈА / BIBLIOGRAPHY

Bikić, V. 2010. *Vizantijski nakit u Srbiji – modeli i nasleđe*. Београд.

Бошковић, Ђ. 1931. Извештај и кратке белешке с путовања, *Старинар VI* (Београд 1931) 140–189.

Бошковић, Ђ. 1938. Пред радом на осигуравању Бањске, *Старинар XIII* (Београд 1938) 217–189.

Васић, М. М. 1928. *Жича и Лазарица*. Београд.

Vujović, M., Vuković, J. *Yours ever... ili ko je bila Ketrin Braun?: Istraživanja praistorijske Vinče i britanski uticaji za vreme i posle I svetskog rata, u štampi*.

Vujović, M., Vuković, J. *Ratne godine Miloja M. Vasića, u pripremi*.

Дероко, А. 1931. Бањска, *Старинар VI* (Београд 1931.) 106–109.

Марјановић Вујовић, Г. 1983. Средњи век, у: *Археолошко благо Србије* (ур. Ј. Јефтовић), Београд, 130–131.

Милошевић, Д., Накит од XII до XV века из збирке Народног музеја, Београд 1990.

Поповић, В. Х., 1923. Једно ископавање у Манастиру Бањској 1915. г., *Јужна Србија III/25*, (Скопље 1923) 213–217.

Поповић, Д. 1992. *Српски владарски гроб у средњем веку*. Београд.

Радојковић, Б. 1969. *Накит код Срба*. Београд.

Радојковић, Б. 1977. Метал средњовековни, у: *Историја примењене уметности код Срба I* (ур. Н. Андрејевић-Кун), Београд, 79–120.

Ђоровић–Љубинковић, М. 1975. Представе гробова на прстењу и другим предметима материјалне културе у средњовековној Србији, *Зборник о кнезу Лазару*, Београд, 171–183.

One unknown wartime document of the year 1915: the first diggings at the Banjska Monastery

Miroslav Vujović, Jasna Vuković

Many documents of great importance for the study of the history of Serbian archaeology and museums, especially those concerning the Kingdom of Serbia's Ministry of Education and Religious Affairs are kept in the Archives of Serbia in Belgrade. One of them is the file (Figs. 1–4) related to the amateur excavations of St. Stephen church in the medieval monastery of Banjska near Zvečan, during August 1915 (Figs. 7–9). Being the endowment and the burial place of Serbian King Milutin (1282–1321) and, supposedly, the burial place of Queen consort Teodora and mother of emperor Dušan, this monastery had special significance for the medieval and subsequent Serbian statehood. This file, labeled as “confidential”, contains a report written in 1915 by Đoka Matić, the prefect of the Zvečan district, followed with short note from the Ministry, and expert opinion of Miloje M. Vasić (Fig. 5), the keeper of the National Museum in Belgrade.

The importance of this report, apart from the fact that until now it was not known to the academic community, lies in the fact that it was written by one of the direct participants in these “excavations”. This makes it more reliable than one other report, which was, until now, the only source of information about these diggings and therefore broadly cited in the literature. Based on the notes of another participant, Milutin Popović, it was published eight years later by Vojin H. Popović in his paper dedicated to 1915 diggings at Banjska. Both reports mention the discovery of two precious medieval rings dated in late 13th and 14th centuries. First ring (Fig. 6) was made of solid gold with rich nielo ornamentation and the inscription in Serbian: *May God help the one who is wearing this*, and it later became famous as the ring of queen Teodora. The second ring, later attributed to queen Teodora, as well, was made of gilded silver with Roman gemm bearing engraved bearded head crowned with laurel wreath on the top. Both reports reveal that so-called Teodora's ring was found in a grave in the central part of the narthex, while the other one was unearthed in the vicinity: while Popović's notes were not clear concerning the direct context of this find, Matić's report was more specific – the second ring was found in the separate grave placed alongside the former one. There is one other difference between these two reports: Matić unequiv-

ocally states that the grave with golden ring was positioned in the part of the narthex where there was no floor, but according to Popović, it was found under the floor made of “brick slabs”. Both reports were agreed about the tomb in northern chapel of the narthex, which contained a skeleton without a skull, and was lacking any portable finds.

The conclusions of the article written by Vojin H. Popović later caused great confusion regarding the context of the find of “Teodora's ring”. In contrast to the notes of the participant of the excavations, published in his own article, he concluded that both rings were found in one grave, assuming that it was queen Teodora's burial place. This assumption years later was taken as a fact in the works of Đ. Bošković and A. Deroko. In later articles, it was also taken as a fact that the rings were found in the tomb in northern chapel, and until the 90's these rings were undoubtedly considered as Teodora's.

In his report Matić advocated the necessity to continue the research in Banjska under the supervision of an expert, and brought the proposal that the gold ring with a two-headed eagle should be given to the Crown Prince Aleksandar Karađorđević for his collection. This letter was forwarded by Ministry to Miloje M. Vasić, the keeper of the National Museum at the time. In his reply, Vasić expressed deep concern about the frequent occurrence of improper and illegal excavations in the “new territories” liberated from the Turks and merged to Serbia after the end of the Balkan wars (1913). He requests necessary and urgent legal measures in order to stop and prevent further devastation. In addition, he categorically rejects the possibility that rings from Banjska, being solely the state property, might be given to anyone, refusing to take responsibility or provide any instructions or orders in that matter. With such a principled stand Vasić was certainly on his way to gain enemies in high places. Even though his recommendation was not accepted at the time, eventually, the “Teodora's Ring” reached the National Museum eleven years later.

Translated by J. Vuković and M. Vujović